

9. Tunneldal fra Præstø til Næstved

Markant tunneldal-system med Mogenstrup Ås og mindre åse og kamebakker

Lokalitetstype

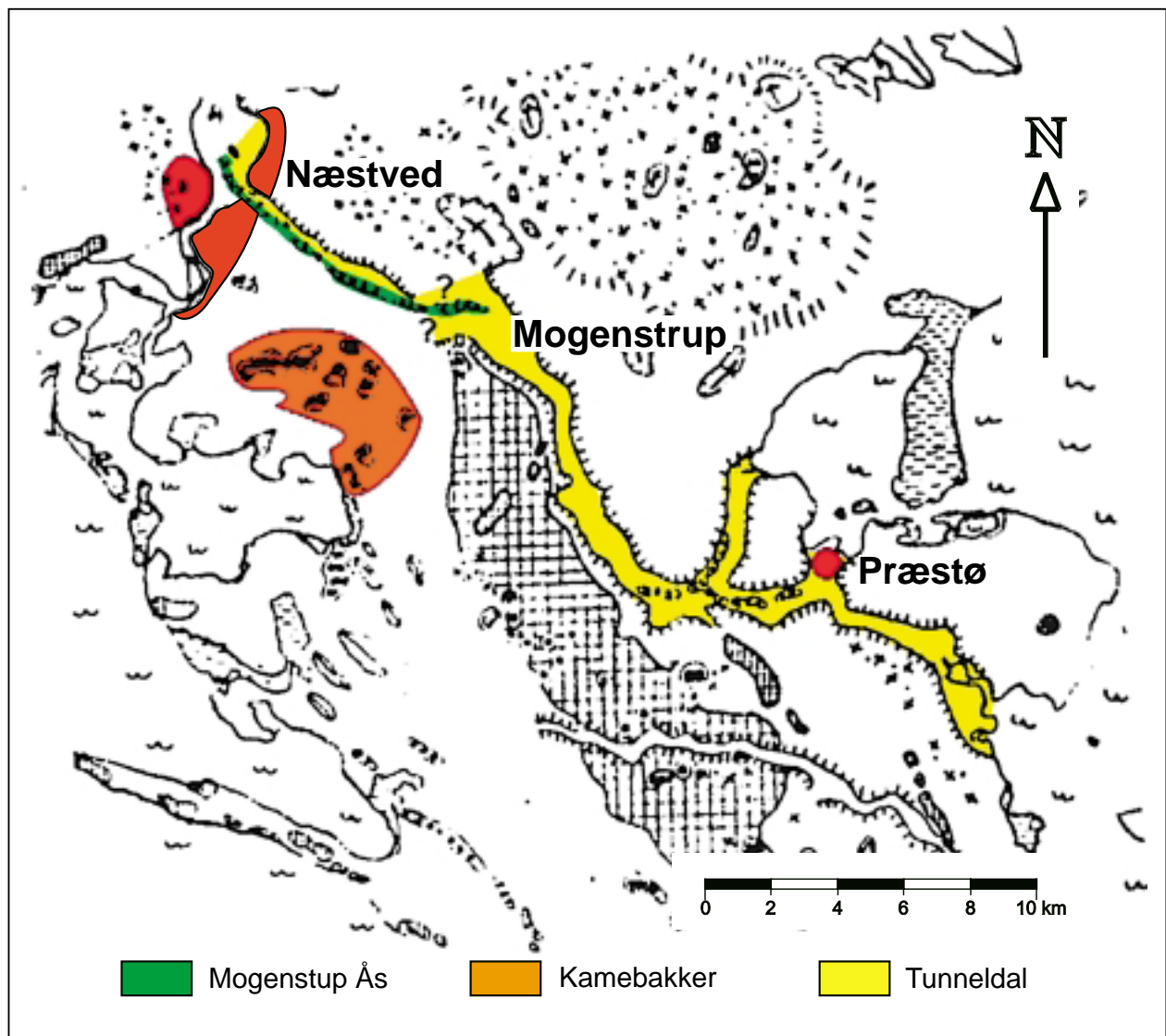
Tunneldalsystemet er et markant landskabeligt træk i den sydsjællandske region og er på visse strækninger et af de smukkeste landskaber i regionen.

Tunneldalsystemet strækker sig fra Præstø Fjord over Bårse til Næstved (figur 35), hvor det forgrener sig i flere dalsystemer op mod Glumsø. En af Danmarks største åse – Mogenstrup Ås – udgør en del af åssystemet.

Geologisk beskrivelse

Tunneldalsystemet (figur 35) har sin oprindelse ude på havbunden i Præstø Fjord, hvor det findes begravet under yngre havaflejringer. Tunneldalen, som Risby Å findes i, tager sin begyndelse på havbunden nordvest for Nyord. Herfra løber den mod nord, hvor den går på land ved Jungshoved. Den fortsætter nordpå over Præstø, Bårse, Næstved og munder ud i Tystrup-Bavelse søerne. En anden smuk og markant tunneldal, som indeholder Even Sø, strækker sig fra vest for Feddet til Faksinge. Beskrivelsen af tunneldal-systemet inddeles i følgende afsnit:

Figur 35. De vigtigste terrænelementer i Gishale – Mogenstrup-systemet.

Figur 36. Tunneldalen fra Præstø til Gishale indeholder flere karakteristiske åslignende bakker.

Tunneldalen fra Præstø til Gishale

På denne strækning (figur 36) er dalen velafgrænset og tydelig i landskabet, dog indeholder dalen flere karakteristiske bakker. Ved Ny Esbjerg findes en bakke med et uregelmæssigt omrids, der når op i 20 meters højde. Der er tale om en kamebakke og dens indre består af finkornet sand aflejret af en smeltvandsstrøm mod nordvest. Bakkens top udgøres af en postglacial mose, som indeholder snegleskaller.

Vest for bakken optræder en aflang 16 meter høj åsbakke (figur 37), som ligger på tværs i dalen.

Dens indre består af sand og is-søler. Øst for denne optræder en tilsvarende åsbakke, der er orienteret i dalens længderetning og når op i 21 meters højde.

Ved Beldringe Kirke findes en markant åsbakke – Kirkebjerg (figur 38), som når op i 27 meters højde og består af sand.

Ved Faksinge mødes tunneldalen med det dalsystem, der indeholder Even Sø – i et særdeles smukt landskab, der indeholder flere åslignende bakker langs med dalsiderne.

Figur 37. Åsbakke øst for Beldringe. Åsbakken ligger på tværs i tunneldalen.

Figur 38. Åsen Kirkebjerg er et markant landskabslement ved Faksinge.

Gishale til Mogenstrup

Fra Gishale til Mogenstrup findes flere karakteristiske åslignende bakker og smeltevandsterrasser.

Galgebanke ved Gishale (figur 39) er en åslignende bakke med en stejl sydside og en afrundet nordside. Den når op i 22 meters højde og består af lagdelt sand og grus (figur 40).

Ved Plattensborg fandtes der tidligere smeltevandsterrasser, som nu er bortgravede. En enkel kan dog iagttages øst for Hastrupgård (figur 41).

I dalsystemet ved Bårse optræder to åse. En mindre syd for Vesterledgård, som ligger på østsiden ad dalen. Den er smal og lang og ses ikke så markant i landskabet, fordi den er bevokset med skov (figur 41).

Figur 40. Galgebanke består af lagdelt grus og sand.

Figur 42. Den lave ás syd for Bårse Nakke. Den er ikke særlig markant i landskabet på grund af sin lave højde.

Figur 39. Galgebanke ved Gishale, hvor der graves sand og grus i åsen.

Figur 41. Smeltevandsterasse ved Hastrupgård. Skoven i baggrunden dækker en ellers markant ás ved Vesterledgård.

En anden lav ásbakke (figur 42) findes syd for Bårse Nakke – den er 500 meter lang og når op i 20 meter over havets overflade. Ved Solbjerg optræder markante smeltevandbakker, som når højder fra 28 og op til 35 meter over havets overflade. Fra Risby og op til Mogenstrup bliver tunneldalen brede, og et markant landskabstræk er Blangslev Enghave, der er et stor moseområde.

Ved Mogenstrup ændrer tunneldalen karakter (figur 35), fordi den østlige begrænsning forsvinder, og går over i den lavtliggende svagt bølgende moræneflade mod syd.

Mogenstrup Ás har derfor en placering mellem to landskabsformer: Nordøst for åsen ligger det højtliggende storformede morænelandskab 20-60m over havet hovedsageligt udformet under

Figur 43. Fladså Banker er et markant landskabselement og består af flere parallelle ryge med varierende højder.

Hovedfremstødet. Syd herfor findes den 5-15 m høje moræneslette.

Mogenstrup Ås er Sjællands største ås, og er et meget markant landskabselement i Sydsjælland. Åsen består af et antal isolerede sand- og grusrygge med en samlet længde på 10 km. Den når en højde på 25-50 m over det omgivende terræn og er generelt 200-400 m bred, men er ved Stenskoven op til 1 km. bred.

Det sydøstlige åsafsnit - Stenskoven, hvor store dele er bortgravet, har oprindeligt bestået af flere parallelle rygge, bestående af store blokke, sten og sand. På ældre kort kan det ses, at Stenskoven har været mere end 50 meter høj.

Et karakteristisk element ved åsen er tilstedeværelsen af morænelersrevler, hvor smeltevandsaflejringerne er forstyrrede. Lagene er generelt uforstyrrede og afsat af en smeltevandsstrøm, som løb i vestlig og nordvestlig retning.

Fladså Banker (figur 43) adskilles fra Stenskoven ved en kløft. Åsafsnittet består af flere parallelle uregelmæssige rygge, som lokalt når op på 50 meter over havet. Materialet i Fladså Banker kunne tidligere ses i grusgraven ved landevejen til Næstved. Der var tale om mere finkornede materi-

aler end ved Stenskoven, som bestod af sten- og gruslag. Smeltevandet løb i vestlig og nordvestlig retning.

Den nordvestlige del af åsafsnittet, Løjedsbakker, der er helt bortgravet, udgjorde en enkelt ryg med en bredde på 100-200 meter og med en maksimal højde på 46 meter. Bakken bestod hovedsageligt af sand. Nordvest for Løjedsbakker ligger den markante åsbakke Fruens Plantage, som er en 300 meter lang smal ryg, der når op i 52 m over havet.

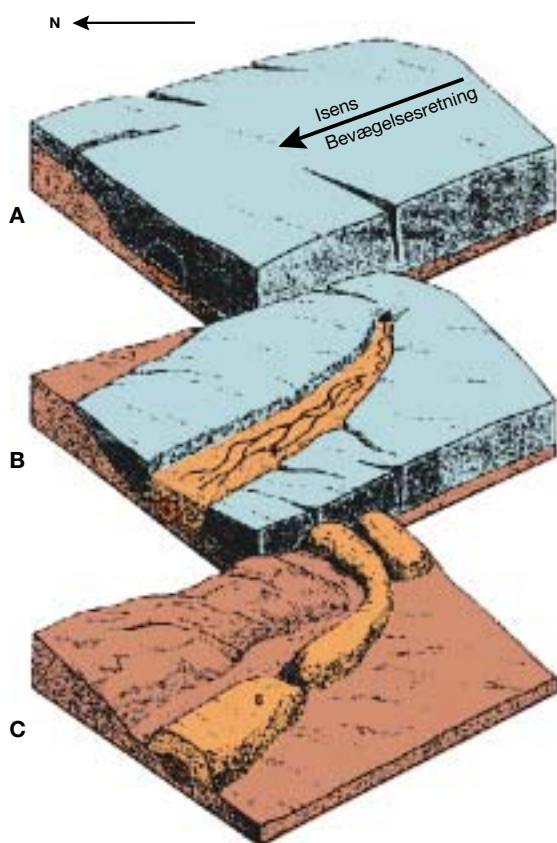
Åsen fortsætter ind i Næstved by, hvor Vandtårnsbakken rager markant op over byen. Bakken har en næsten plan overflade og når op i 47 meter over havet.

Åsens fortsættelse mod nord sker i form af bakkerne Sandbjerg og Munkebakken samt lave sand- og grusbakker, der med mellemrum hæver sig til større markante bakker som Pinetum, Herlufshøj og Humlebjerg.

På den flade morænelersslette syd for Mogenstrup Ås findes en halv snes uregelmæssigt formede kamebakker (figur 35) i området mellem Vejlbj,

Figur 44. Kamebakkerne opbygges af uforstyrrede lag af grus og sand, som er karakteriseret ved, at være gennemsat af normalforkastninger.

Figur 45. Dannelsen af Mogenstrup Ås (efter Krüger, 1988).

Myrup, Lov og Dybsø. De hæver sig med stejle sider 10-30 meter over det omgivende terræn og har diametre fra 200 til 500 meter. De højeste bakker findes i den nordøstlige del af sletten og de laveste i den sydvestlige del. Bakkerne består af uforstyrrede grus- og sandlag (figur 44).

Den største af bakkerne er Langebjerg med en højde på 39 meter, en samlet længde på 1 km og med et uregelmæssigt omrids. Den består af uforstyrrede lag af grus og sand, som er aflejret af en smeltevandsstrøm, der løb mod sydvest. Ud mod bakkens kanter gennemses aflejringerne af forkastninger.

Nordøst for Langebjerg ligger Myrup Banke, der er 700 meter lang i øst-vestlig retning og 400 meter bred. Bakken består af uforstyrrede sand- og siltlag, der skifter med sten- og gruslag.

Syd for Myrup Banke ligger Uglehøj, der er en uregelmæssig næsten plan bakke, som når op i 30 meters højde over havet. Bakken består udelukkende af sand- og siltlag. Sydøst for Uglehøj ligger Ret-

testrup-bakken, som er 500 meter lang og når op i 23 meter over havet. Bakken består af finkornet sand med indslag af gruslag. Af andre markante bakker kan nævnes Store- og Lille Marbjerg, Stejlebanke syd for Vester Egesborg og Kostræde Banker. Ved den lille by Lov findes også en markant bakke, der udelukkende består af lagdelt finkornet sand.

Dannelsen af Mogenstrup Ås og bakkerne syd herfor

Mogenstrup Ås er et eksempel på en kanalås, som blev dannet under afsmeltningen af Bælthavisen for 13.500 år siden. Isen bevægede sig i nordvestlig retning. Figur 45 viser åsens dannelse. I A er iskappen gået i stå og overgår til dødis, hvor der dannes sprækker i iskappen. Iskappen gik i stå, da der længere nordpå er en moræneryg i underlaget, der rager op og bremser for isbevægelsen fra sydøst. I en istunnel aflejrer smeltevandet lagdelt sten-, grus- og sandlag under dannelse af en tunnelås. I B er dødisen smeltet så langt ned, at de højestliggende dele af underlaget er fri for is. Tunneltaget styrter herefter sammen og istunnellen omdannes til en åben is-sø begrænset af is på begge sider. Smeltevandet vasker toppen af tunnelåsen væk, og samtidig vokser åsen i bredden, da den omgivende is smelter. Smeltevand løber ud fra istunnellen sydøst for Mogenstrup og aflejrer grus- og sandlag ovenpå tunnelåsen. I C ses landskabet i dag, hvor Mogenstrup Ås står tilbage som en afstøbning af den tidligere kanal i dødisen.

Samtidig løb smeltevandet mod sydøst ud over en slette, som var dækket af dødis, hvor der fandtes store huller i. I disse ishuller aflejrte smeltevandet lagdelt grus og sand. Efterhånden som dødisen smeltede væk, skred bakkerne ud, og de blev gennemsat af forkastninger langs med randen. Bakkerne står i dag som afstøbninger af de dødishuller, som fandtes i isen under afsmeltningen af iskappen i området.

Tunneldalen fra Næstved til Bavelse Sø

Ved Gangesbro deler tunneldalen sig i to grene. Den ene fortsætter nordvest om Herlufmagle for at munde ud i Bavelse Sø. I dette dalstrøg ligger Slagmosen, hvor der findes salttælende planter. Salt

grundvand fra den dybe undergrund trænger op langs sprækker i de geologiske lag og løber ud i mosen.

Den anden gren fortsætter i nordøstlig retning over Gunderslevholm og munder også ud i Bavelse Sø.

Tunneldalene nord for Næstved er smalle, men landskabeligt markante og giver liv til istidslandskabet.

Tunneldalsystemets dannelse

Det meget lange tunneldalsystem, som tager sin begyndelse i Præstø Fjord og munder ud i Bavelse Sø, har en lang geologisk historie bag sig. Det er dog ikke undersøgt i detaljer, hvordan den er dannet.

Tunneldalen har en nordvestlig orientering i sin længdeakse, som stort set er sammenfaldende med store overordnede geologiske strukturer i den danske undergrund. I Tertiærtiden er der geologisk uro i Centraleuropa med voldsomme jordskorpebevægelser, og i den periode dannes store regionale forkastninger i den danske undergrund. Geologiske undersøgelser ved Bårse viser, at smeltevandsaflejringerne er aflejret direkte på kalkoverfladen, og forekomsten af salt grundvand i Slagmosen nord for Næstved tyder på, at tunneldalen er forkastningsbetaget. Under istiderne blev tunneldalen eroderet, og der blev aflejret smeltevandsaflejringer samt de karakteristiske åsbakker.

Værdi

Tunneldalsystemet har stor forsknings- og undervisningsmæssig værdi, når det skal udredes, hvordan landskabet er dannet i Sydsjælland. Tunneldalsystemet giver indsigt i, hvordan forskellige bakkeformer dannes dels inde i en iskappe, og dels i store sprækkesystemer ovenpå isen. Dalsystemet har desuden en stor landskabelig og rekreativ værdi for hele Sydsjælland.

Trusler og pleje

Direkte trusler er tilplantning med skov, så indtrykket af dalsystemet skjules. En anden trussel er råstofindvinding, der kan fjerne landskabslementerne.

Udvalgt litteratur

Andersen, S. A. 1931: Om åse og terrasser indenfor Susaa's vandområde. Danmarks Geologiske Undersøgelse, 2. række nr. 54.

Jacobsen, E. M. 1981 : Beskrivelse til ingeniørgeologisk kort Næstved. Udgivet af Nielsen & Risager Aps, Næstved.

Krüger, J. 1969 : Landskabsformer i det sydlige Sjælland. Studier over glaciallandskabets morfologi, opbygning og dannelse. Geografisk Tidsskrift bind 68.

Krüger, J. 1988: Gletscheren og landskabet – i nutid og istid. Gyldendal.

